

Nazarlık Arapça "nazar" kelimesi ile Türkçe - hk ekinden mürekkkep bir sözdür. Bunun Fransızca mşılığı "amulette" 'ise yeni Latin "amuletum" den gelmektedir. Ancylopedia Britanica amulet sözünün aslında Arapça "hamalet = süs için asılmış nesne"den geldiğini kaydeder.

Nazarlık, hal'k inancına göre, onu üzerinde taşıyanı büyüye, hastalıklara ve diğer fenalıklara karşı korumaya ve ya içinde bulunduğu fenahlardan 'kur tarmaya hizmet eder. Nazarlığın türlü neveleri olup taşlar, madenler, üstüne dua yazılı parşümenler en çok kullananlanlarıdır. Bir kısım mücevherat da gerek süs., gerek nazarlık olarak maikbul sayılır. Çörek otu gibi bitkiler ve kaplumbağa kabağı, kürek kemiği, kurt dişi, bazı deniz böceklerinin kabuğu gibi hayvani aksam ve **müstahzarları da** aynı maksat için kullanılırlar. Nazarlığın terkihi kadar onun eşrefi saette imal edilmesi ve takılması da mühimdir. Yıllıkların ve diğer sihri unsurların bozucu tesirlerini hesaba katmak lazımdır.

En eski çağlardan itibaren Şarkta ve Garpta büyüün ve nazarın fena tesirlerine inanış ve korunmak için tedbir alma bilgisi köklemiştir. Neolitik Çağ da "magico - religious" eşya arasında taştan yapılmış veya fil dişinden oyularak kuş şekline sokulmuş boncuklar Mısır, Malta, İberia'da, bulunmuştur. Balta şeklindeki amuleter GirWte, Aşağı Mısır'da, Malta'da, Şimali Fransa'da ve Britanya'da Bronz Çağında bulunmuştur. Dügme şeklindeki üzeri çizgili ve mühür oların da kullanılmaları muhtemel diğer boncuklar muahhar Neolitik'in "Halafian kültüründe bulunmakta ve daha muahhar çağlarında İran, Suriye, Girit ve Anadolu'ya yayılmaktadır. Taş-

tan yapılmış boncuklar Yunan'istan Yarımadasının muahhar Neolitik fabrika. sında az miktarda ve bunun kilden yapılmış örnekleri Batı Balkanlar'da, Ukranya'da ve Danubian kültürünün Orta Neolitik tabakasında ve Trakya'da raslanmakta ve değişik şekilleri Li-guria'ya kadar yayılmaktadır. (Gordon Child, OM Word Prehistory Neolithic 204; A. L. Kroeber. Anthropology Today 1953). E-sasen bu temadi yalnız nazarlığa değil, bütün maddi ve manevi kültüre şamilidir. (Bak: Tzigara-Samurcas, Al, Survivances prehistoriques dans l'art du paysan roumain. Bucarest 1939). Musevi dininde büyüye dair hükümler olduğu gibi, Eski Mısırlılar'da, Yunanlılar'da ve Romalılar'da hurafelerin rolü büyüktür. Saint Augustin'in ıkazlarından eski hristiyan kilisesinde de büyüün ve diğer hurafelerin kök salındığını öğreniyoruz. Kur'an'kerimde de "Meuzeteyn" surelerinde hasitlerin hasedinden ve üfürükçülerin şerrinden sakınarak dua eylemeyi tavsiye eder. Araplar'da tılsım (TaHsman) tesir kuvveti fazla olan bir nazarlıktır. Profesör Edward Westermarok'ın "Survivances paiennes dans la civilisation Mohometane. Traduction Française par Robert Godet Paris, 1935) adlı eserinde İslam dinine karışan hurafalardan bahs olunmaktadır. Eski Türk ananesisinde ve bugün yaşayan Türkler arasında Şamanlık'tan kalma inançlar arasında büyüye ve nazarlığa büyük kıymet atfedildiğini görürüz. Fin bilgini U. Harva'nın "Die religiösen Vorstellungen der altaischen Völker, Helsinki, 1938" adlı eseri bizi bu hususta aydınlatmaya kafidir. H. Koşay'ın "Türkiye Türk Düğünleri, 1944" adlı kitabında da gelini ve güveyi kötülüklerden korumak için

ETNOĞRAFYA MÜZESİNDEKİ NAZARLIK, MUSKA VE HAMAİLLER

nazarlıktan istiane edildiğine sık sık rastlanır. Dr. Süheyl Ünver'in (Nazar Değmek Hakkında; Bir Risale: İstanbul, Kenan Basımevi) adlı yazısında da nazarlık hakkında bilgiler mevcuttur.

Mevzuumuzu teşiki'l eden ,eserleri tanıtmadan önce nazarlığın terkiibine giren altun, gümüş, demir, sahtiyan (der'i) v. s. nin sihir kuvveti üzerinde birkaç söz söylemek isterim:

Altın ve gümüş: Altın veya gümüşten yapılmış küçük at nalı çocuğun üstüne dikilir veya beşiğe fakılır. Altın ve gümüş temizliğin tmsalidir.

Demir: Demirin hurafevi kudretine olan inanış hemen umumidir. Eski-miş, 'kopmuş nal talih getirir, beiaları defeder, yangına karşı birebirdir. Fır-tmah havalarda insan, muhayyalesinin esiri olarak bulutlar arasmdia fena ruh-ları tasavvur eder. Onları, ancak, s'ihri kuvveti haiz *dem'ir* defeder. Bilhassa buz afetine karşı avluya *demir* ıatılır. İptidai düşünceye göre hastalık ve ölü-me insanın vücudün,e sokulan fena ruh sebebiyet verir. İnsan diriminin en na-?ik devirleri: doğum, e,vlenme, hastalık ve ölümdür. Çocuğu doğuran ana müda-faasız ve zayıf ol,duğu gibi, bebe ondan dı:rı:ha zayıftır. Büyük bir dikkatle onfara bakmak ve yanlarında r:lolaşan fena ruh-lardan korumak lazımdır. Evlenme s:a-yesinde yeni aile ve yeni ocak kurulur. Bu, başlangıç fena ruhların sdkulması için en müsait dakikadır. Hastahk ise muhakkak fena ruhların beden üzerine tasıallutundan ibarettir. Korkunç ölüm ise insanın esrarlı b:r tahavvüfü sayıl-maktadır. Yalnız, hastalık ruha d,a zarar vermiştir. O ruh evdekileri kıskanır onlara karşı kin besler ve hor-ıtlar. Elden geldiği kadar bu azgın ruhu tatyip et-meye cahsılır. Muvi'affak olunmazsa ş'er-rinin def'i için *demirin* siihri kuvvetinden faydalanmak lazımdır. Hayvanların muhafaza ve tedavisinde de *demir* büyük rol oynar. Hayvanlara fenalık en çok kısıkanç ve hasmane duygular besliyen konu-komşudan gelir. Onların yaptığı büyüleri çözmek iç:in *demirin* hasiyetin-

den faydalanmak mümkündür. Esiki Yunanlılar ve Romalılar da buna dair misaNer tesbit edilmiştir. Eski Türk ananesini tevarüs eden Macarlar, hayvanı ahıra sokarken demir zincir üzerinden atlatırlar. Ruslar, eski baltalarını eşik altına gömerler. (H. Koşay, Etnoğrafya Folklor Kılavuzu 1939, sahife: 73).

Sahtiyan: H. Koşay'ın (Ankara, Budun Bilgisi, 1935) adlı kitabının 100 üncü sahifesinde sahtiyan muska hakkında halk ağzından aynen a:lınmış dik-, <e şay:an şu satırlara rasUanır: "Biz_ den yeniller yani cinler lohusaya tebel-leş olur. Lo'husanın korkudan dili tutu- lur. Hoca muska yazar. Birini tütütün, birini üç gün içirin, birini eşiğe gö- mün, hamayili de boynuna takın, der. Çocuğun burnu tutulmasın diye de yas- tığın ,altına kalbur gözü korlar. Kadının biri aybaş'lıklı iken girerse yine çocu-ğun burnu tutulur. Kurtulması için sar- raçtan sahtiyan getirirler. Dükkana va- rın, söylemeden bir parmağını göste- rin. Kız ise iki parmağını gösterin. Sar- raç sormadın anlar ve verir. Bu sahti_ yanı 'küçük muska gibi bebeğe takın. Köpeğe de bir parça eikmek atıverin".

özerlik, çöreotu (Cumin): Mezarlık- iarda ve ören yiederinde biten bir otun tohumudur. Mavi bir bez içine mus:ka şeklinde dikilir. Çöreotu hastalıklara ve nazara karşı tütsü yapma:k iç:n de kul- lanılır. Lohusanın altına soğan, sarını- sak ve çöreotu korlar.

Geyik boynuzu: Evlerde, cami ka- pılarında nazarlık olarak kul lamılır.

Kıskaç adı verilen hayvanın ka- fası sap yapılarak ve nazarlık olarak kullanılır.

Boncuk: Denizli tarafmda buna *Dilkoz* da deder. *Tazı boncuğu* ise bir deniz böceği kabuğudur. Küçük cam mavi boncuklardan bilezik yapıılır. Tazı boncuğu, fal takımına da girer.

Akik (Agate): Nazar değdikçe bu kırmızı taş ağarır ve nazar taşa geçer.

Yuan kemiği: Kıaplumbağa kabuğu

ve kürek kemiği gibi nazarlıklar arasında yer tutar.

iğde çöğürü: Yani dikenini ve *hurma çekirdeği* nazarlıkların terbikine girer.

Çıra kurdu: Ağaçtan çıkan canlı kurt bir muhafaza içinde saklanır.

Karılınca boynuzu: Hayvan tırnağından y,apıfan bir nazarlığa veri,len aiddir. Etn. No. 2049 bu cümledendir.

Çocuğun *pejmürde* gezdirilmesi, yeni yapılan evin *natamam bl:rakılm,ası* dı:ı nazarı önlemek için alınan tedbirler- den sayılmalıdır.

Eski Türklerde ve hailen bazı Türk kabilelerinde çocuğa *değeriizlik* ifade eden adların takılması da nazardan ve cinlerin şerrininden çocuğu koruma.ık için yapıhr. (Bulmas, İtboğa gibi).

Bu misallerden görüleceği üzere, dar manada hurafa veya orasa sözü ile içinde "mistikum" olan hıalk inanmalarını ve bunlarla ilgili hareketleri kastediyoruz. Bir hadisenin izahına, ilmin kabul edemeyeceği t,esir atfedilirse hurafa ile karşılaşmış o'luruz. Yarım asırdanberi Tngiliz Ethnologlarının anthropologları zümres,i ezcümle Taylor, Herbert Spencer, Lubbock, Andrew, Lang, Hartland ve nihayet J. G. Frazer müttefikan bugünkü hurafelere çok eski bir maz:deki dini anırnelerin haikiyesi ve döküntüleri olarak baıkıyorlar. Hurafelerin birçoğu kitabi dinlerin teşe külüümünden önceki dünya görüşünün mirası ve ma'kesidir.

E:tnografya müzesindeki nazarlık koleksiyonu ve hamayiller zengin olm:a-makb. beraber, bir fikir vermeğe kıafidir. Şimdi bunları gözden geç.irelim:

Beş pençe: İnciden veya mavi boncuktan yapılır. İnciden olanın ucuna mavi boncuk ve mavi boncuktan olanın ucuna mercan takılır.

Et. 6080: Mavi boncuktan uçları mercanlı ve İstanbul menşeli mı.zar'hktr.

Et. 6082 : Mavi boncuktan uçları mercanlı nazarlık. İstanbul.

Kurt dişi: Gümüşlenir veya altınla kaplanır.

Et. 6088 : Gümüşletilmiş kurt dişidir. Zincirli olup, mavi, si,yah ve kırmızı boncuklarla süslüdür.

Et. 6089 : Gümüşletilmiş kurt dişi nazarlık. Zincir, sikke v,e necmülbruhir ile süslüdür. İstanbul menşeli.

Et. 7036: Çift kurt dişi. Pirinçle tuturulmuştur. Mercan boncuklu ve sikkelidir. Alışar ,köyünden sıatın alınmıştır.

Et. 3537: Çift kurt dişi. Gümüş'letilmiştir. Zincirli ve ilki adet sikkelidir. Doğu Anadolu menşeli.

Küçük kaplumbağa: Kaplumbağanın kabuğudur. Kaplumbağanın uzun yaşadığı sanıldığı için bunun "sempatik sihir" ile ilgisi olsa gerektir.

Et. 2368: Tospa kabuğu nazarlık. Ku- zu, dana boynuna asmak iç'n kullanılır. Askı tertibatı mavi boncuk ve 4 fazı boncu- ğu ile süs'lüdür. Ankara men- şeli.

Et. 2021 : Tospa kabuğu mazarlık. ts fanbul menşeli.

Üçgen veya armut bir;iminde nazarlıklar:

Et. 6096: Pirinçten, sivri ucu ip bağlamak için düğmelidir. İstanbul menşeli.

Et. 6097 : Kemikten, kenarları delikii.- İstanbul menşeli.

Et. 6095: Pirinçten, ,alt zirvesi tirfil biçiminde, kaidesi a,skı de. likli. İstanbul imenşel;

Et. 6089 : İşlenmiş taştan. Askı şeridi cam boncuklarla yılan ka- buğu şekl:inde süslüdür. İs- tanbul menşeli.

Et. 11757: Gümüşten, muska (phylac- tery). etrafını süsleyen zin- cirde 8 pul ve ortasında ye- şil bir taş vardır.

Yürek şeklinde nazarlık: Esıkiden rnh ile yürek arasında münasebet arandığı malumdur.

ETNOĞRAFYA MÜZESİNDEKİ NAZARLIK, MUSKA VE HAMAİLLER

- Et. 6066: Gümüşten, yürek şekli safiha nazarlık pulları delikli r. İstanbul menşeli.
Göz boncuğu: Nazınla göz arasındaki münasebeti hatırlatmak gerekir.
- Et. 3536: Göz gibi bir taş olup, gümüşlettir. İmştir. Zincirlidir Doğu Anadolu menşeli.
Muhtelif şekillerdeki nazarlıklar:
- Et. 6072: Siyah taştan, askı delikli ve silindirik şeklinde olup,, uçları mahrutu k,3.pakbdir. İstanbul menşeli.
- Et. 3547: Gümüşleştirilmiş b'r taş olup, zinciri adı madendendir. PuLlarla süslüdür. Doğu Anadolu menşeli.
- Et. 7878: üstüvani gümüş nazarlık, üstünde üçü kırmızı, ikisi yeşil adı taş vardır. Altı ha'l'kalıdır. Salkımında bir kırmızı boncuk, bir firuze taşı ve ki başında da adı taş vardır. Telkari işlemelidir. Kırşehir menşeli.
- Et. 6105: Fal ta:kımına giren ve çocuk elbiselerine dikilen tazı boncuğudur.
Muskalar ,ue hamay-iller:
- Et. 6040: Meşin kılıflı, tasmaı boncuklarla süslü ve İstanbul menşelidir.
- Et. 2032: -tki üçgen muska ile boncuklu kaytan askıdan ibarettir. Uçu püs:küllüdür. İstanbul menşeli.
- Et. 6041: Üç det fü:gen muska ile siyah kaytana dizili mavi, sarı boncuklardan ibarettir.
- Et. 6076 ve 6075: Üstüvani bir muhafaza olup mavi boncuklarla bezlenmiştir. Uçlarında yine beyaz ve mavi boncuklardan üç peyki vardır. Üç dallı asıkı ipleri tamamen boncuklarla örtülüdür. İstanbul menşeli.
- Et. 11631: Gümüş zincir askılı telkari işlemeli, dört adet askı süslü muskalık.
- Et. 2110: Üstüvani zincirli ve Hacıbektaş menşeli muska. İçinde vefk yazılı bir kağıt ve ayrıca "Ayatülcürsü" yazılı diğer bir kağıt vardır.
- Et. 8686: Üstüvani muskadır.
- Et. 2109: Üstüvani muhafaza üstünde yeşil taş ve üçgen askı üstünde mavi taş vardır. Siyah kumlu ve zincirli.
- Et. 7348: Gümüş Enam muhafazası, cephesinde kabartma vazö resmi ve kuş biçiminde iki kulpu vardır. Arka tarafında Mührü Süleyman bulunmaktadır. Alt kaideden basit üç hilal salkım şeklinde sarkmaktadır. Kapağı sürgülüdür. Ankara menşeli.
- Et. 7974: Her tarafı gümüş, çifte zincir askılı, hilal kabartma süslü muska. Müdevver kapağının üstünde ve arkasında altı köşü bir yıldız süsü vardır. İstanbul menşeli.
- Et. 7185: Her tarafı gümüş, cephesinde kabartma dört minareli cami resmi vardır. Minareler üçer şerefelidir. Arka tarafında Mührü Süleyman bulunmaktadır. Ayaş menşeli.
- Et. 7676: Gümüşten, cephesi ve kapaık Üfl,ü altın yaldızlı, meşin askısı yaldızlı baklacıklarla süslüdür Arkası ve müdevver kapağının üstü kabartma rozetlidir.
- Et. 7659: Gümüşten, üstü telkari işlemeli kapaklı ve zincirli hamayılı muhafazasıdır. Ağırlığı 28 gramı. Evkaftan alınmıştır.
- Et. 7263: Bir tarafı kabartma gümüş, üç yanı ile arkası meşin, hamayılı. Üst kapağında 1204

tarihi yazılıdır. Nar çiçeği kabartmalı olup, kapağı zincirli ve gümüş çifte telle kıapatılmıştır. İçinde "Enam" bulunmaktadır. İstanbul menşelidir. 16X10 cm. eb'adında, 37 yapraklı Enam talik yazılıdır. Güzel ciltli Enam tezhiplidir.

- Et. 2011: Enam ve muhafazası 13X10 cm. eb'adındadır. Her tarafı ayağı düşük gümüşten yapılmış olup, cepesinde sel'viler beş kubbeli bina ve ay yıldız kabartmaları vardır. Arkasında altı kollu yıldız bulunmaktadır. Müdevver kapak üstü rozet kabartmalıdır. İçinde, basit meşin cilt içinde bir dua vardır. Elhamdülilâh suresi ksiktir. Yasin, İhlas, Mautezeyn, tekrar Fatilha, Bakara surelerinden sonra Hatim duası gelir. Ondan sonra Şerh'i İsmi Azam, Duayı Kurban bulunur. Şahimerdan Duasından sonra baş ağrısı duası, muhabbet duası ve Mihri Nübüvet vardır.

Kurt ağzını bağlamak için bir dua, karanlık gecede devlerden ve cinlerden emin olmak için dua, uykusuzluğa karşı dua, hastalık duası ve yorulmamak için bir ve:flk ibunla,rı taikip eder. Yazıma Muharrem 1271 tarilhlid'ir.

- Et. 5976: Hamayil muhafazası. İstanbul menşelidir. 15X11 cm. eb',adında.

Bazubentler: BiHndiği üzere bunlar pehlivanların ve yiğitlerin bazularına bağlanır. Nazarlık mahiyetindedir.

- Et. 5957: Gümüş üç parçadan mürekkep olup, ortası müdevverdir. Yanlardaiki iki parça üçgen biçimindedir. Bir k.9.. yl'şla raptedilmiştir. İstanbul menşeli.

- Et. 5956 : Beş parçadan mürekkep, ortadaki parça müdevver, diğerleri h:ra,ll biçimindedir. Ortadaki parçada Mührü Süleyman bulunma'k-tadır. Zincir süslü ve kayış askıdır. İstanbul menşeli.

- Et. 4003: Bir çift bazubent bası,t olup, Manisa menşelidir.

